

EDMONDE CHARLES-ROUX

COCO CHANEL

Traducere din limba franceză și note
ILEANA CANTUNIARI

I VIZUINA

Ponteils nu numără decât trei locuințe atât de perfect integrate în peisajul din jur, încât par născute din adâncurile pământului. Acele acoperișuri din plăci înclinate, abrupte, pe jumătate năruite, pe care se agață și se înnegrește mușchiul, zidurile acelea de o rusticitate masivă, toate, ziduri și acoperișuri, făcute din aceeași piatră urâtă și parcă metalizată – un șist cioplit în lamele fine și tăloase ca briciul – ce au oare de adăpostit? Animale sau oameni? Greu de spus. În fundul văii, torenți minusculi se umflă la cea mai mică ploaie și seacă la prima rază de soare. De unde vin? Unde se duc? Dar la ce bun s-o știm? Nimic nu duce nicăieri, nimic nu trece prin acel cătun. Drumul se oprește acolo și se poticnește într-o clopotniță înaltă, ridicată ca un far deasupra valurilor colinelor. De ce acea biserică? Pentru care credincioși? Populația unui mare burg nu ar ajunge s-o umple... Atunci ce caută acolo, în singurătatea aceea?

Dacă vom privi prin ușile lăsate deschise, dacă vom surprinde în interiorul caselor urmele unei vieți străvechi – șuri lungi și întunecoase în care atârnă căpestre, grape vechi, șarete răsturnate, cenușii de praf și înălțând spre spărturile din acoperișuri oiștile goale și masive ca niște mașinării de război – rămânem nedumeriți. Un

trecut glorios ne privește drept în față. Misterele vieții țărănești. Ce fapt s-o fi întâmplat oare, care să justifice un asemenea abandon? Aidoma acelor *trulli** din Puglia, sau *nurage*** din Sardinia, cu încăperile lor fortificate și galeriile secrete, evocăm, în fața acestor clădiri adormite, tot ce a conceput omul mai misterios.

Nu sunt totuși decât niște austere ferme din zona munților Cévennes, împreună cu amintirile îndărătnice, rezistând abandonului, ale unor vremuri în care acest pământ trăia, iar oamenii trăiau de pe urma lui.

Sunt departe acum acele vremuri. E un veac de când a început exodul, iar pădurea care încingea cătunul pe câteva mii de hectare, pădure de castani prețioși precum pâinea, a început să se rărească până ce n-a mai alcătuit decât o împrejmuire subțiată.

Castana... Ea asigura odinioară prosperitatea celor din Pontails. Se trăia de pe urma ei, oamenii o vindeau, o mâncau dimineața, la amiază și seara. Era aliment și monedă. În vatră stătea la foc o oală de lut – sfârleaza – în care fierbea încet porția familiei. Pe grătare se uscau fructele din care, iarna, se hrănea șeptelul. Iar când sosea momentul arendelor și al târgurilor și când urcau dinspre reședințele provinciilor arendașii veniți să-și ceară dreptul, erau plătiți în kilograme de castane.

În primele zile ale lui octombrie, începea un du-te-vino a tot ce era vehicul pe roți la Pontails, șarete, cotigi, încărcate ochi cu saci marcați cu inițialele proprietarilor. F pentru Fraisse... C pentru Causse... V pentru Vidal. Inițiale trasate cu șablonul. Căci trebuia să se lucreze repede. Recolta trebuia vândută în întregime înainte ca vânzările să descrească, iar cursul să scadă sub prețul de cost. Atunci

* *Trullo*, pl. *trulli*, construcție rurală rotundă, cu acoperiș conic, din regiunea Puglia, Italia.

** *Nurage*, turn străvechi din piatră în Sardinia.

urca zvon mare dinspre pădure, un neconținut zumzăit de voci.

În anii de belșug, atunci când pădurea de castani părea că se năruie sub povara roadelor, fermierii închiriau și până la treizeci de cai pentru a asigura o legătură mai rapidă cu târgurile din vale. Căci nu exista nici măcar un singur cal acolo, sus. Rar de găseai câte un catâr, și chiar și acela... Cu toate astea, erau zilele îmbelșugate ale cătunului Pontails, vârsta lui de aur.

În vremea aceea, o săliță și un chioșc micuț, singurul loc de întâlnire al țăranilor din partea locului, nu se goleau niciodată. Cărciuma unde se vindea vin, mesele lungi, băncile înguste... Întreaga viață a cătunului se concentra acolo, între cei patru pereți ai unei case pe care temelia de o soliditate ciclopică o deosebea de celelalte locuințe. Deasupra ușii, săpate în piatra ușorului boltit, două inițiale – A.B. – cele ale primilor ocupanți ai casei, familia Boschet, și o dată – 1749 – cea a construcției, care marca de asemenea anul în care începuse prosperitatea cătunului. Însă abia în primii ani ai secolului al XIX-lea, în epoca de avânt a negoșului cu castane, acea cinstită casă țărănească s-a transformat în cărciumă.

Acolo s-au așezat la mese fermieri însetați, zilieri angajați ca să ajute la strânsul castanelor, împletitori de coșuri în căutare de comenzi, negustori ambulanți veniți de la oraș ca să-și vândă marfa, și, fie vară, fie iarnă, cei pe care îi reținea la Pontails cultivarea pământului, bogata mână de lucru familială, băieți, bărbați de toate vârstele, tăietori de lemne, păstori, crescători de viermi-de-mătase, și apoi, adunați lângă vatră, cam tremurând din încheieturi, stând cu picioarele ușor îndepărtate, bătrânii dintotdeauna, cu mâinile lor noduroase. Cărciuma... domina zări fără sfârșit. Mersul la cărciumă însemna întâlnirea cu viața, cu zgomotul, cu ecoul a ceea ce se petrecea prin alte părți. Se mai găsea acolo și câte o ocazie de măritiș. Căci tații de familie...

– Îl cunoști pe băiatul meu...

Într-adevăr, la cârciuma aceea trebuiau să se ducă. Unde ar mai fi discutat ei pe îndelete despre viitorul copiilor? Acolo, în prezența preotului Noé Roure, se bătea palma, iar lucrul acesta însemna mai mult decât un contract. Apoi se uda înțelegerea. Și de ce să mai caute în altă parte un martor? Era mereu același, cârciumarul, care își îndeplinea rolul în zilele de botez, de nuntă sau de îngropăciune. Și asta fără să se lase rugat. Experiența învățându-l că, odată ceremonia isprăvită, familiile... Setea... Așa că, lăsându-și nevasta să umple stacanele, se ducea cu pas întins până la biserică, pentru a scrie cu o mână nesigură cele șase litere ale numelui său în partea de jos a actelor: Chanel Joseph, cârciumar, născut la Pontails, în 1792.

În registre nu există vreun nume mai des întâlnit decât al său: Chanel Joseph, cârciumar. Străbunicul lui Gabrielle. Se pare că, odată căsătorit, era găsit la biserică la fel de des ca la teighea.

Mai înainte, ca atâția alți țărani din regiune, fusese, la vremea tinereții, zilier și totodată meșteșugar, când încălțând greii saboți cu zimți pe talpă pentru a decoji la sol castanele unui vecin, când, în timpul lungilor șezători de iarnă, muncind în casa unei perechi tinere ca să cioplească din lemnul adus din pădure patul, dulapul sau alte diverse obiecte casnice.

„Să nu ții la nimic altceva decât la ceea ce-ți aparține“, va spune veacuri la rând dictonul din Cévennes. De aceea, spre a exprima acest atașament față de cele dobândite cu sudoarea frunții, trebuia împodobit totul, trebuia sculptat totul, cea mai mică lingură, cea mai neînsemnată lopățică pentru făină. Trebuia să îți pui propriul semn... Obicei în care se manifestă un instinct animal al vizuinii, al cuibului, însuși simțul trecutului țărănesc. Nimeni nu avea mai mult gust pentru acest soi de treabă ca Joseph Chanel. Și totuși, el muncea întotdeauna pentru *ceilalți*, mereu pentru cei care posedau

pământ, păduri, acoperiș deasupra capului, pat unde să doarmă și loc deja însemnat cu o cruce la cimitir. Niciodată pentru el... Și pe ce și-ar fi putut el oare trasa inițialele? Nu era nici un Chanel care să fi posedat măcar un pogon de pământ la Pontails, sau măcar un mormânt...

Soarta lui Joseph s-a îmbunătățit când, în preajma vârstei de patruzeci de ani, a fost celebrată logodna lui cu o fată născută Thomas, a cărei familie, originară din Pontails, avea oarecare bunuri. O zestre modestă i-a permis tinerei mirese să închirieze o parte din acea solidă casă Boschet, ai cărei proprietari, deja îmbogățiți, plecau să deschidă o prăvălie în vale, nu toată casa, ci doar sala comună. O încăpere mare spre care dădeau vatra și cuptorul de pâine, dar și o odaie mică unde încăpea un pat. Cu podul deasupra, cu pivnița dedesubt, de la sculare până la culcare trebuia să se deprindă cu situația asta, căci restul, magazia de lemne, beciul, staulul, stâna, hambarul, curtea de orătării întunecată ca un puț, toate astea rămâneau în mâinile familiei Boschet. Dar la ce le-ar fi folost celor doi Chanel? Lor, care nu posedau nimic, nici vacă, nici turmă.

Au fost nevoiți să mobileze sala aceea. Joseph s-a apucat să înjghebe mese și bănci rudimentare, pe care a putut în sfârșit scrijeli numele care îi aparținea. Se limita să facă o dublă inițială, două litere mari C, formând un cerc în jurul monogramei lui Hristos, semnul credinței, în opoziție cu porumbița protestanților, în acel ținut al comunităților vrăjmașe. Doi mari C... Peste mai puțin de un secol, proptiți unul de altul, aveau să devină marca distinctivă a creațiilor lui Gabrielle și simbolul celui mai mare imperiu clădit vreodată de o femeie cu propriile mâini. Doi mari C pe bucățile de muselină, pe genți, pe pudriere, pe flecușete... Mania ei de a marca totul. Dar, în fond, ce este o ființă omenească dacă nu suma caracterelor rasei ei?

Când mobilele au fost așezate, Joseph Chanel a făcut rost de un vin din partea locului, cu aromă de fructe, pe care vecinii l-au apreciat. Primul pas fusese făcut. Soția a trecut la bucătărie și a făcut pâine de casă în cuptor. Curând s-a putut vedea pe casa Boschet o firmă care făgăduia celui care intra: „Pâine bună. Vin bun. Loto. Lichioruri. Bomboane.” Era Chanel, o cârciumă de țară.

Așa o numeau și încă o numesc oamenii din ținut.

Bolta cu verdeață nu mai are astăzi decât ultimele ramuri ale unei plante firave, iar castanii cei înalți rămași în picioare în jurul casei au astăzi tot atâta lemn uscat cât frunze. Firma s-a șters. Sala comună însă nu s-a schimbat prea mult. Tot acolo se află cuptorul de pâine, mesele lungi, băncile înguste.

A trecut un secol și jumătate de când, în sala aceasta, turna de băut străbunicul lui Gabrielle Chanel. Iar apoi fiul lui... Și apoi, nimeni. Nu mai sunt porți la staul. Nu mai e nici un du-te-vino în jurul casei. Iar acoperișul învelit în șist, atât de des, atât de multă vreme bătut de zăpezi, se curbează primejdios. Iar obloanele stau căscate în bătaia vântului.

În fața zăpezilor, în cimitirul care dă drept spre munte, sub niște lespezi năpădite de mușchi, odihnesc cei care au viețuit la Pontails, trăind zile de trudă, solidari în mândria muncii și în dragostea pentru pământul lor. Iată-i pe cei din familia Daude, pe cei din familiile Nègre și Roux, Castanier, Sylvain Chambon, iată-i pe Cei-Morți-pentru-Franța, iată-l pe cel care a fost parohul din Arles, sau pe cel care a fost marinăr în Africa sau dulgher la Brest, cu toții întorși în sat, cu toții în armonie cu pământul, aidoma pietrelor...

Dar nici urmă de vreun Chanel.

Doar numele a rămas, confundându-se pe veci cu acela al unei cârciumi. Și mai sunt poate unul sau doi bătrâni care își mai amintesc:

– Se spune că aici, odinioară, era o cârciumă... Îi zicea Chanel.
O spun cu regret.

II UN CÂRCIUMAR ȘI FIII SĂI

Mereu erau prea mulți copii în familia Chanel, mereu mai mulți băieți decât fete, mai mulți copii decât parale și case joase, pline de smiorcăieli.

În anul 1830 venea pe lume, la cârciuma din Pontails, un prim-născut pe nume Joseph, la fel ca tatăl lui, cârciumarul. În primăvara lui 1832, la început de aprilie, o nouă naștere și un al doilea fiu. La fel ca primul, a fost dus la biserică – legea lui Dumnezeu mai întâi – după care a fost supus legii oamenilor. Declarația a avut loc în prezența primarului și a doi martori, amândoi cultivatori și buni clienți ai cârciumii. Părinții au declarat că doresc să-i dea acestui fiu prenumele de Paulin Henri Adrien. Foarte bine. Nici o opoziție. S-a notat, s-a parafat. Gata.

Tocmai se născuse bunicul lui Gabrielle.

În 1835, cârciumarul sărbătorea o a treia venire pe lume, cea a lui Jean-Benjamin, în 1837, o a patra, cea a micuțului Ernest, și în sfârșit, în 1841, se năștea o primă fată, Joséphine. Acestea sunt numele care figurează în fruntea unei lungi, foarte lungi dinastii.

Erau mereu aduși parohului din Pontails noi Chanel la botezat. Asta pentru că, în aceeași perioadă și cu o stăruință cu totul latină, și alți săteni cu același nume, frați sau veri, zămisleau în același ritm.

Între 1830 și 1860, au văzut lumina zilei la Pontails nu mai puțin de vreo douăzeci de copii cu numele de Chanel, și deja se deslușește la ei un gust care se va perpetua, gustul pentru prenume masculine cu consonanțe istorice. Vreme în care, în fața acestor băieți, mai degrabă înzestrați pentru aventură decât pentru muncă, și al căror adevărat, unic domeniu, era dragostea; în fața acestor Chanel Marius, Chanel Auguste, Chanel Alexandre, Urbain sau Jules-César, logodnicele din Pontails, fetele brunete cu piele chihlimbarie, toate cu numele de Marie, Virginie, Apollonie, care le cădeau în mână, vor fi, de-a lungul a două generații, ceea ce au fost fără excepție toate soțiile Chanel: niște victime, niște albine harnice, care și-au asumat toate rolurile stupului: regine și albine lucrătoare totodată, până la moarte.

Suntem în 1850. Cei din familia Chanel erau mereu tributari, în munca lor, ofertei sau refuzului. Cu excepția fiului mai mare, care îi va urma tatălui la tejgheaua cârciumii, ceilalți, fără nici un ban, muncitori cu ziua, nu erau sub ordinele nimănui. Erau la ordinele pământului.

Or pământul mergea prost.

Doi dușmani se înverșunau împotriva pădurii de castani, două maladii redutabile, tăciunile și Endothia.

De când era lumea lume, nu mai văzuseră așa ceva! Ai fi zis că bieții castani aveau febră. Frunzele se umflau și cădeau. O calamitate. Ministerul Agriculturii? Era mut. Oamenii aveau să aștepte mult și bine la Pontails un parizian, un specialist care n-avea să vină

niciodată. Cine își mai amintește de Pontails, cine stă să se mai gândească la cătunul acela pierdut?

Atunci, la cârciumă clienții au început să se rărească, iar conversațiile au devenit posace. Oamenii se temeau de deochi, de acțiunea dăunătoare a vreunei satane. Și iată că rămășițele păgâne din sufletul țăranilor renasc brusc. În fața spaimei, cei mai creștini nu se arată decât pe jumătate creștini. Se scot din ascunzișuri fetișurile, leacurile băbești. Gospodinele schimbă în taină talismane. Oare ce e mai bine să bați în cuie pe trunchiurile bolnave? Cadavrul unei cucuvele? Are mai mare efect decât patru labe de cârțiță? Sau poate că o broască râioasă... Se mai zice că o cruce din tăciuni... Parohul închide ochii în fața a ceea ce numește, pudic, datini vechi.

Doar negustorii ambulanți mai trăgeau un oarecare folos din nenorocirea generală. Oamenii din Pontails își smulgeau din mâini orice broșurică tratând despre profeții sau leacuri împotriva farmecelor. *Adevăratul Dragon roșu sau Arta de a comanda spiritele rele, Secretele minunate ale Micului Albert sau Magia naturală și cabalistică* se vindeau ca pâinea caldă. La șezătoare, în jurul unicei feșci, doar așa ceva se citea. Dar era o pierdere de vreme. Nimic nu avea efect.

Au trecut astfel câțiva ani, de așteptare, de speranțe. Dar totul are până la urmă un sfârșit, chiar și speranța. Cât de repede se vor înălța de acum încolo schimbările! Și cât de simplu se explică abandonarea cătunului Pontails.

Pădurea doldora de bogății, cu asprimea peisajului său, cu bucuriile ei, cu veșnicul ei început fără de sfârșit și cu încrederea pe care oamenii și-o puneau în ea, toate astea erau pe ducă. Iată că arborii mureau. Castanii... Tot ce producea pământul mai puternic, mai misterios. La ce bun să mai stăruie?

Sunase ceasul plecării.
Mai întâi cei mai săraci.

Primii care au plecat au fost fiii cârciumarului, fiii mai mici:
Henri-Adrien, Benjamin, micul Ernest. Apoi au plecat nepoții, verii.

Au plecat toți.

Pentru membrii familiei Chanel începea un timp al migrației,
dar și singurătatea orașelor.

III UN BUNIC AMBULANT

Henri-Adrien Chanel are douăzeci și doi de ani când părăsește
cătunul Ponteuils. E burlac. Nu are altă meserie, altă știință decât
aceea a pământului și a pădurii. Le va pierde și pe una, și pe cealaltă
și se va pomeni umblând în căutare de lucru la cincizeci de kilometri
distanță de casă. Prima cădere, prima alunecare.

Fără ocupație, necunoscut, în vreme ce la Ponteuils toți îl știau,
Henri-Adrien se va simți pentru prima oară în viață umilit. Va izbuti
el să găsească ceva de lucru? Stă opt luni la Travers-de-Castillon, un
cătun la poalele munților Cévennes. Nu mai e pădure și nici munte,
dar nu e încă nici șes, nici oraș. Ocaziile de a-și găsi un loc de muncă
sunt rare. I se spune că la Alès... E adevărat, Alès, minele, huila,
angajarea... Șovăie. Să se îndepărteze și mai mult? Nu i se spune
deja că „vine de departe?” Ce se va întâmpla prin alte părți? Caută,
tatonează. Ceva din sufletul lui rezistă încă în fața atracției locului de
baștină, în fața viselor de viață pe picior mare.

În sfârșit, a venit și ziua în care cultivatorii din împrejurimi,
familia Fournier, i-au oferit o slujbă. Ce noroc!... I se oferea un

adăpost liniștit: crescătoria de viermi-de-mătase a familiei Fournier,
la Saint-Jean-de-Valeriscle. S-a dus acolo. Lui Henri-Adrien îi
plăcea tot ce ținea de meseria de țăran. Așa că duzii, gogoșile de
viermi... Numai că, vai! Familia Fournier are o fiică, Virginie-
Angelina, de șaisprezece ani, pe dată ademenită. Scandal, dragoste
cu o minoră! Satul întreg e zdruncinat. E o indecență, o imo-
ralitate! O haimana, acest Chanel! Fournier amenință. Cere
satisfacție. Dacă nu... Henri-Adrien, bunicul lui Gabrielle Chanel,
riscă închisoarea.

Numai că el nu s-a sustras. A luat fata în căsătorie. În prezența
tatălui și a mamei lui, veniți de urgență de sus de pe munte.
Căsătorie grabnică, celebrată la ora șapte dimineața la Gagnières, în
1854. Primar era castelanul, Alphonse de Lanouvelle, martorii miresei
erau dintre cei mai respectabili: învățătorul și un proprietar din
împrejurimi, Casimir Thomas. Cu toții și-au pus o semnătură clară
pe actul de căsătorie. Învățătorul și-a exersat cea mai frumoasă parafă.
Eleganța și răceala se vedeau în semnătura primarului, a cărui
majusculă A domina precum un donjon feudal jalnica mângăleală
care îi ținea loc de semnătură cârciumarului. Cât despre femeii...
Știința de carte nu era de nasul lor. Angelina, la fel ca soacra ei, nu
știa să țină tocul în mână. Lucru de care domnul de Lanouvelle a luat
act: „... au declarat că nu știu să semneze, după ce li s-a citit actul“.

Și de îndată ce s-a încheiat ceremonia, Henri-Adrien și-a luat
nevasta-copilă cât mai departe de acolo. Niciodată n-a mai revăzut
ferma socrilor lui. Era alungat... A doua cădere, a doua alunecare.

Deoarece unul dintre frați era la Nîmes – Ernest devenise acolo
negustor de pește – Henri-Adrien și Angelina și-au îndreptat pașii
între-acolo, și tot acolo, amintindu-și desigur de acei negustori
ambulanți indiferenți la calamități, cărora li se dăduse în sat
frumosul nume de „trecători“, Henri-Adrien și-a început o nouă
meserie. Era pentru el mai mult decât o schimbare de viață, era